

HEGYI DOLORES

Dura-Európos társadalma és a polis intézményei

Dura-Európos lakossága a történelmi előzményekből kifolyólag rendkívül vegyes összetételű volt. A ránk maradt helyi dokumentumok, a papyrusra, pergamenre, ostrakonra írt vagy kőbe vésett, illetve házak belső falába karcolt és festett szövegek a görög és a latin nyelv mellett a parthus, a középperzsa, a palmyrai, a hatrai, a száfaíta arab és az ószír nyelvek használatáról tanúskodnak.¹

A makedón, illetve görög telepések és a szíriai őslakosság

A város görög, illetve makedón telepeseinek utódai kezdetben bizonyos előjogokat élveztek az őslakossággal és a később letelepült keleti bevándorlókkal szemben. A város polgárjoggal rendelkező lakói először az *Európaios*, európosi, a Kr. u.-i harmadik századtól kezdve viszont a *Durénos*, durai démotikont használták. A Kr. u. második század első felében még különbséget tettek európosi polgár (*Europaiois*), Európosból (*ap' Európon*) származó és „ottani” (*en autothi*) lakos között:

Lysias, Lysias fia. Héliodóros unokája, Aristonikos dédunokája *Európaios*.²

Timónassa, Seleukos lánya, Lysias unokája *Európaia*³

Dioklés, Danymos fia, Apollónios unokája *Európaios*⁴

Apollónios (talán az előző család tagja) *Európaios*⁵

Nikanór, Xenokratés fia, Addaios unokája *Európaios*⁶

Démétrios, Nikanór, Seleukos, Antiochos Polemokratés fiai, Démétrios unokái *Európaioi*⁷

Ortonopatés, Mokeimos, Zóbaios *Európaioi*⁸

Lysias, Abbeis fia, Európosból (*ap' Európon*) való⁹

¹ T. KAIZER, Religion and language in Dura-Europos. In: H. M. COTTON – R. G. HOYLAND – J. J. PRICE – D. J. WASSERSTEIN (eds.), *From Hellenism to Islam. Cultural and Linguistic Change in the Roman Near East*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 235–253.

² P. Dura no. 25. Kr. u. 180.

³ P. Dura no. 18. Kr. u. 87.

⁴ Uo.

⁵ P. Dura no. 22. Kr. u. 133–134.

⁶ P. Dura no. 18. Kr. u. 87.

⁷ P. Dura no 19. Kr. u. 88–89. A fiúk sémi melléknevet viselnek, Démétrios a Nabusamaos, valamilyen fiú a Zabduas melléknevet, a többi nem olvasható.

⁸ P. Dura no. 17. Kr. u. 180.

⁹ P. Dura no. 23. Kr. u. 134.

Aththaios, Akarabanos fia, Zabidlaos unokája az „ottaniak (*boi autothi*) közül való”¹⁰

Az első csoportban tartozók egy kivétellel a római hódítás (Kr. u. 165) koráig több generáción keresztül görög és makedón neveket viselnek, tehát valószínűleg az első telepések utódai. Kivétel a fent említett Nikanór, akinek a nagyapja még sémi nevet visel. Csak a római korban válik gyakorivá, hogy a szabad születésű bennszülöttek, mint például Ortonopatés, Mokimos és Zóbaios megkapják az európai polgárjogot. A második század második felében tehát szíriaiak is akadnak az „Európai” között, a harmadik században pedig már a városi tanácsnak, a *bulénak* is van szír származású tanácstagja. A dura-európai Palmyrai istenek (vagy más elnevezés szerint Bél) templomában az egyik felajánló, a bennszülött Iansumsos, Abdaathés fia ugyancsak *buleutés* a Kr. u. 3. században.¹¹

Nem világos, hogy jogilag mi különbözteti meg az európai polgároktól (*Európai*) azokat, akik csupán „Európosból valók”, mindenesetre az egyetlen konkrét esetben egy hellénizálódott bennszülött család leszármazottjáról van szó, akinek az apja még sémi nevet visel.

A harmadik esetben a nevek egyértelműen tanúsítják, hogy a bennszülött lakosság képviselői értendők „az ottaniak” alatt. A két utóbbi kategóriáról csak egy parthus kori feliraton olvashatunk, tehát egyidejűleg két különböző jogi státusú személyről történik említés. Úgy tűnik, hogy a római korban ez a megkülönböztetés megszűnik, és a Kr. u. 165. évet követően a szabad lakosság egyenjogúvá válik. Az egyenjogúság Caracalla *edictumával* (*Constitutio Antoniana*, Kr. u. 212) válik teljesé, amikor a provinciák polgárai megkapják a római polgárjogot. A helyi lakosság megjelölésére a továbbiakban a *Durénos démotikont* használják, ami visszatérés az ősi, praegörög városnévhez. A durai polgárok között egyaránt találunk görög, latin és szíriai nevet viselő lakosokat: Aurélia Gaia Satorneilou Duréné,¹² Amaththabeilé Duréné,¹³ Aurélios (Aurelius) Oualenteinos (Valentinus) Antónios (Antonius) fia Durénos,¹⁴ Héliodóros Durénos.¹⁵

Figyelemre méltó, hogy a nőknek is van dura-európai polgárjoga függetlenül attól, hogy görög (Timónassa), római (Aurélia) vagy szíriai (Amaththabeilé) családból származnak.

¹⁰ P. Dura no. 23. Kr. u. 134.

¹¹ Ortonopatos, Mokeimos, Zobaios „Európai”. P. Dura no. 17. Kr. u. 180. N. J. ANDRADE, *Syrian Identity in the Greco-Roman World*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013, 233. Egy latin nyelvű dokumentum szerint Themes, Mucimus fia pap (*sacerdos*) a XX. Palmyrai cohorsban. P. Dura no. 89. Kr. u. 239. L. DIRVEN, *The Palmyrenes of Dura-Europos: A Study of Religious Interaction in Roman Syria*, Leiden, Brill, 1999, 297.

¹² P. Dura no. 29. Kr. u. 251.

¹³ Uo.

¹⁴ P. Dura no. 32. Kr. u. 254.

¹⁵ P. Dura no. 38. Kr. u. 3. század. Vö. még P. Dura no. 27. Kr. u. 225–240. A név nem olvasható.

A tisztségviselők neve mellett nem szerepel sem az Európaios, sem a Durénos ethnikon, ez nyilván magától értetődő volt. Bár Dura-Európos népessége zömében a mezopotámiai és szíriai őslakosság leszármazottja, a város vezetése mindvégig a görögök és makedónok kezében maradt.

A római uralom időszakában a katonák és a veteránok általában használták a római hármass nevet (*tria nomina*), a helyi lakosság viszont, noha a *Constitutio Antoniana* értelmében a birodalom minden szabad lakója megkapta a római polgárjogot és az ezzel járó római melléknév viselési jogát, ritkán élt ezzel a lehetőséggel.¹⁶ Ehelyett sokszor visszatértek a sémi eredetű személynevekhez. Különösen érdekes ebből a szempontból egy válási szerződés,¹⁷ amelyben a férj, Nabousamaos sémi eredetű theophorikus nevet visel, apja Konón görög, nagyapja Abissaios viszont sémi nevet. A feleség, Akozzis neve sémi, apjáé, Seleukosé görög, nagyapjáé, aki ugyancsak az Abissaios névre hallgat, sémi. A való felek Ossé faluból származnak, nem dura-európosi polgárok, de hivatalos ügyeiket a városban kell bonyolítaniuk. Ugyancsak figyelemre méltó az a római kori, latin nyelvű fogadalmi tábla, amelyen a családfő, Septimius Lusias (görög Lysias) római és görög nevet, felesége, Nathis sémi, a család gyermekei közül Lusianas (Lysanias) és Apollophanes (Apollophanés) görög, Mecannaes sémi, Thiridates perzsa nevet visel.¹⁸

SEPT(IMIUM) LUSIAN STR(ATEGUM) DUR(AE) ET NATHIM CONIUGEM
S(UPRA) S(CRIPTI) ET LUSANIAN ET MECANNAEN ET APOLLOFANEN
ET THIRIDATEN PUEROS EORUM. BEN(EFICIARI) ET DEC(URIONES)
COH(ORTIS)¹⁹

A névadási gyakorlat egyebek mellett arra utal, hogy a romanizációs kísérleteknek korántsem volt olyan nagy hatásuk, mint korábban a hellénisztikus törekvéseknek. A bennszülött tradíciók újjáéledése, ha nem is nyílt ellenállást, de legalábbis lap-pangó ellenérzést fejez ki a hódítókkal szemben.

Dura-Európos lakossága zömében mezopotámiai vagy szíriai eredetű bevándorló volt. Mivel a termőföldeket a görög és makedón telepések között osztották fel, az új lakók csupán vásárlás révén juthattak földhöz. Számukra a megélhetés és meggazdagodás forrása főleg a kereskedelmi tevékenység lehetett. A kereskedelmi tevékenységre vonatkozóan bőséges adatot nyújt az úgynevezett „Nebuchelos Háza,” mely a város forgalmas főutcáján, a római kori *decumanus*on helyezkedett el. Ez az út a város fő kapujától, a Palmyrai kaputól az Euphratés folyó partjáig vezetett.

Az épületegyüttes öt helyisége nyílt a főutca, a római kori *decumanus*ra, közülük csak kettő volt megközelíthető az épület középső része felől. Mivel nem vezet-

¹⁶ Akozzis és Nabousamaos a római hódítás utáni első generációhoz tartoztak. M. SOMMER, *Dura-Europos in a de-globalizing Roman Empire. Mediterraneo antico. Economie, Società, Culture*. X. 1-2, 2007, 91.

¹⁷ P. Dura no. 31. Kr. u. 204.

¹⁸ M. ROSTOVITZ, *Caravan Cities*. Oxford, 1932, 205.

¹⁹ Yale Art Gallery 1929.370. Kép: catalogue.art.yale.edu/detail.htm?printable=1&objectId=3505.

tek lépcsők egy felsőbb szintre, ezek üzlethelyiségek lehettek. Hasonlóak lehettek az épületnek a római *cardo* felé eső oldalán is. Míg a *decumanus* felőli oldalon az öt helyiség előtt egy árkád vagy *stoa* oszlopmaradványai láthatók, addig a *cardo* felőli oldalon ilyenek nincs nyoma. Az öt helyiségből a háromban az ép padlózatban több *amphora* került elő. Az üzlethelyiségek alatt föld alatti kamrák találhatók, melyek a középső udvar felől néhány lépcsőfokon közelíthetők meg. Ezek raktárhelyiségek vagy műhelyek lehettek. A lakóhelyiségek egy nagy, központi udvar körül helyezkedtek el, a falmaradványok legalább egy emelet létét bizonyítják, de a falak szilárdsága több emeletet is elbíráhatott. A lakóház kapuja a keleti oldalon, az Euphratés partja felé nyílt.²⁰

Nebuchelos tevékenysége széles skálán mozgott. Mint földtulajdonos gabonáját külföldön is áruba bocsátotta. A házában talált dokumentumokban gyakran szerepel az árpa.²¹ Bár a fennsíkot, ahol a város állt, nyugatról és délről sivatag vette körül, az Euphratés felé eső termékeny terület alluviális talaja alkalmas volt földművelésre, és elegendő alapvető élelmiszert termett egy 5–6000 ezer lakost számláló város számára.²² Az egyik szöveg Nebuchelos házában falán városi gabonafelvásárlókat említ.²³ Dura-Europos gazdasági életére vonatkozólag gazdag forrásanyagot jelent az a számos *graffito*, mely Nebuchelos házában a belső helyiségek falain olvasható. Ezekből kiderül, hogy a ház ura és partnerei széles körű tevékenységet folytattak a mezőgazdasági termékek forgalmazásától kezdve a pénzkölcsönzésig. A ház belső falába karcolt szövegek (*graffiti*) nyugták és különféle feljegyzések, sokszor pontos dátummal ellátva. Keletkezési időpontjuk Kr. u. 235 és 240 közé tehető, vagyis I. Sappur győzelme előtti időszakra.

Nebuchelos partnerekkel fejti ki tevékenységét. Egy *graffiton* az olvasható, hogy Nebuchelosnak valamiből 2120 *denarius* jövedelme származott. Ezenkívül kapott egy bizonyos Babától, Abgaros fiától egy Bimel nevű férfi közvetítésével, aki Chilneos fia volt, 202 *denariust*, továbbá egy másik férfitől, név szerint Bathéstől, aki szintén Chilneos fia volt 850 *denariust*, végül egy bizonyos Barnabastól, Semenos fiától 100 *denariust*. Vagyis egyetlen alkalommal 3272 *denarius* jövedelemre tett szert.²⁴

Jelentős textil-kereskedelmet is folytatott. A skála az irhától a bíborruháig terjed. A forgalmazott textilárúk: *anabolaion* (körgallér 23 *denarius*), *anikliion* (egy azonosítatlan ruhadarab 23 vagy 23,5 *denarius*), *balanarion* (fürdőlepedő 17,5, 24 vagy 27 *denarius*), *delmatiké* (hosszú ujjú tunica, 17,5, 30, 40 vagy 60 *denarius*), *epikarsion* (csíkos kendő (26 vagy 75 *denarius*), *kaligia*(?), *kolobion* (hosszú, ujjatlan alsó ruha, 17,5 *denarius*), *kolobion delmatikon* (míg az előbbi lenből, ez valószínűleg selyemből vagy más anyagból készült, 22 *denarius*), *lódikion* (szövött kendő vagy takaró, ame-

²⁰ M. ROSTOVITZEFF – B.C. WELLES, La Maison des archives à Doura Europos. *CRAI* 75/2, 1931, 162–188.

²¹ Uo.184–185. SEG VII., no. 386, 394, 411–416.

²² E. WILL, La population de Doura-Europos: une evaluation. *Syria* LXV, 1988, 315–321.

²³ SEG VII., no. 399.

²⁴ SEG VII., no. 381.

lyet kabát helyett is használtak, 32 vagy 36 denarius), *makrocheiron* (egyfajta hosszú ujjú tunika, 16 denarius), *paidikon*, gyerekruha (3 vagy 13 denarius), *paidikon pszégomenon* (használt gyerekruha 2,75 denarius), *pallion* (köpeny 90 denarius), *soudarion* (törölköző, mellyel az izzadtságot törölték le, 3,75 vagy 6 denarius), *sticharion* (egy alsó ruha, 10 denarius), *tolarion*<*tylarion*? (fejpárnahuzat, 14 vagy 25 denarius), *fakialion* (zsebkendő, 12 denarius), *chlanidion* (rövid gyapjú felső ruházat, 3 denarius).²⁵ További textilárúk ármegjelölés nélkül: *mapharion*, fátýol vagy fejkendő *paragaudi-on*, egy csíkkal díszített tunica, *proskephaladion* vagy más olvasat szerint *proskephalaion*, fejpárna, *phaskia* (latin *facia*) szalag,²⁶ *parthenikon*, egy lányruha és *peristrómos*, egy terítő.²⁷ Nebuchelos a textilárúk jelentős részét Aphphadanába bocsátja áruba,²⁸ Banabéba nagy mennyiségű bort,²⁹ Surába különböző élelmiszereket szállított.³⁰

Levantei és indiai árucikkek előfordulása arra mutat, hogy ezekkel a területekkel is kereskedelmi kapcsolatokat ápolott Nebuchelos. Ilyen pl. a bíborfesték.³¹ Egy bizonyos Agrippa 300 denariust adott Nebuchelosnak, hogy három hydria myrrhát szerezzen neki.³²

Nabuchélos pénzkölcsönzéssel is foglalkozott. Egy graffitóból megtudhatjuk, hogy egy alkalommal Nebuchelos Phraatés anyjának harminckét, Marabélos feleségének nyolc denarius kölcsönt adott.³³ Úgy tűnik, Nebuchelos nem folytatott széles körű pénzkölcsönzést, csupán ismeretségi körében adott kölcsönöket.

A Dura-Európosban előkerült dokumentumok nagy része kölcsönfelvételekről szól. Mivel töredékes szövegekről van szó, nem minden adat áll rendelkezésünkre. Annyi mindenestre biztosan kivehető, hogy az adós a kölcsön fejében sokszor egész vagyonát helyezi letétbe, a kamat pedig természetbeni szolgáltatásokkal vagy rabszolgamunkával is kiváltható.³⁴ A kölcsönszerződésekben feltüntetett összegek nagysága azt mutatja, hogy Dura-Európosban akadtak olyanok, akik képesek voltak nagyobb beruházásokat tenni, ami egy élénk gazdasági élet jele. Az erre vonatkozó dokumentumok zöme a római korból származik.

A szíriai Sammónés a Tetyros kómében fekvő földjét a benne lévő szőlőskerttel helyezi letétbe kétezer tiszta ezüst drachma hitel fejében, amelyet Abdallathostól vett fel. Tanúk: Héliodóros, a város stratégosa és epistatése, valamint Konón Ni-

²⁵ K. RUFFING, Die Geschäfte des Aurelios Nebuchelos, *Laverna*, II, 2000, 83–87.

²⁶ SEG VII., no. 422.

²⁷ SEG VII., no. 417.

²⁸ SEG VII., no. 417.

²⁹ SEG VII., no. 401.

³⁰ SEG VII., no. 411.

³¹ SEG VII., no. 417, 420, 421 és 422.

³² SEG VII., no. 389. Lásd még P.Dura 30. Kr. u. 232. Marcellina kelengyéje.

³³ SEG VII., no. 430.

³⁴ J. F. HEALEY, Some Lexical and Legal Notes on a Syriac Loan Transfer of 240 CE. University of Manchester, papyrologie.paris.sorbonne.fr/...P.Euphr.%2020%Healey.pdf

kostratos fia.³⁵ Talán az összeg nagyságával magyarázható, hogy az egyik tanú a város vezetője.

Egy szerződés³⁶ értelmében az európosi Apollónios kölcsönt ad Olymposnak, aki szintén európosi polgár. Apollónios a város társadalmi elitjéhez tartozik, az „első és tiszteletbeli barátok és testőrök” testület tagja. A letét az adós teljes vagyona. Ha Apollónios felszólítja Olymposzt, hogy újítsa meg a szerződést, és Olympos ezt nem teszi meg, egy bizonyos összeget kell fizetnie Apollóniosnak és ugyanannyit a *basilikonnak*. Az összeg, mely ezüst drachmában van megadva, nem vehető ki a sérült felirat szövegéből. A megújítás a *chrématistérion*ban történik.

A hitelezők részben európosi polgárok, részben a szíriai tehetős réteghez tartoznak. Konón (*Európaíos*) több embernek ad kölcsönt. Az adósok Ariabazos, Abidginaios, Ortonopatés, Mokeimos és Zóbaios, s bár a nevük iráni, illetve szíriai eredetre vall, európosi polgárjoggal rendelkeznek (*Európaioi*). Valaki, aki Lakeité *kóméból* származott, hétszáznyolcvan tyrosi veretű tiszta ezüst drachma kölcsönt vett fel.³⁷

Miután Traianus csapatai elhagyják Dura-Európost, parthus tiszték veszik át a katonai irányítást. Egyikük Phraatés, aki az iráni eredetű *arkapatés* tisztséget viseli, jómódú ember, és képes 400 tyrosi veretű tiszta ezüst drachmát kölcsönözni Barlaasnak, Thathaios fiának, Ablaios unokájának. A pénzkölcsönzésről szóló szerződésből,³⁸ amelyet Iarda hyparcheiaiában, Paliga *kómében* kötöttek meg Métolbaissas³⁹ *phourourachos* előtt, a feltételeket is megismerhetjük. Barlaas a kölcsön fejében letétbe helyezi teljes vagyont, kamat helyett pedig rabszolgákat bocsát Phraatés rendelkezésére. Amennyiben nem tud határidőre fizetni, Phraatés eljárást indít Barlaas ellen, a rabszolgák pedig Barlaasnál maradnak a kölcsön visszafizetéséig. Ha Phraatés felszólítja, Barlaasnak meg kell újítania a szerződést az európosi *chrématistérion*ban, ha ezt nem tenné meg, 400 ezüst drachmát kell fizetnie Phraatésnek, és ugyanannyit a királyi kincstárnak, a *basilikonnak*.

Ebből az időszakból több, hasonló tartalmú szerződés is ránk maradt. Az egyiket Kr. u. 133. október 29-én kötötték Ossé *kómében*.⁴⁰ Eszerint elismeri Aththaios, Akarabanos fia, Zabidlaos unokája, aki az „ottaniak közül való”, hogy kölcsönbe vett Lysiasztól, Abbueis fiától, aki „Európosból való”, száz tyrosi veretű tiszta ezüst drachmát, letétbe helyezte minden vagyont, és vállalta, hogy kamat helyett évente fizet a szőlőprésből tizenkét és fél keramion bort az adósság visszafizetéséig. A keramion értéke helyenként változó, 3 chous (9,72 l.) és 4 chous (12,96 l.) között mozog.⁴¹ A tanúk, Ariabazos Ariabazos fia, Abidginaios, Ragoaios fia, Barsamisos,

³⁵ P. Dura 17A. Kr. u. 180.

³⁶ P. Dura no. 22. Kr. u. 134. Vö. még P. Dura 24. Kr. u. 159–160.

³⁷ P. Dura 17C és 17D. Kr. u. 180.

³⁸ P. Dura no. 20. Kr. u. 121., jún. 29.

³⁹ Métolbaissas nagyapja Ménarnaaios, az apa neve nem olvasható.

⁴⁰ P. Dura no. 23. Kr. u. 133. október 29.

⁴¹ BAGNALL, R. S., *The Oxford Handbook of Papyrology*. Oxford University Press, 2009, 188. Hitelesít Aththaios, Akarabanos fia, tanúk: Ariabazos, Ariabazos fia, Abidginaios, Ragoaios fia, Barsamisos, Ragéadados fia, tehát a szíriai őslakosság leszármazottai.

Ragéadados fia a helyi lakosság képviselői. Az Ariabazos név iráni eredetre utal. A hitelező, Lysias nem görög apától származik, nem Europaios, csak Európosból (*ap'Europou*) való, nem teljes jogú polgár, csak európosi lakos, tehát nem tartozik a makedón Lysiasok családjába. Az adós „az ottaniak közül való”, tehát egy bennszülött vagy keletről betelepült család leszármazottja.

Az egyik utolsó dura-európosi dokumentum szerint a durai (Duréné) Aurelia Gaia Satorneilos (Saturnilus) lánya elismeri, hogy a durai (Duréné) Amaththabeilé elhelyezett nála letétbe (*en parakatathékē*) 100 tiszta ezüst denariust. A szerződést Kr. u. 251-ben írják alá, a letétbe helyezett összeget felszólításra azonnal vissza kell adni a letét tulajdonosának. Aurelia Gaia írástudatlan, ezért helyette Aurélios Theodóros, Bernikianos fia ír alá, aki Zeugma⁴² városában lakik. Tanúk: Antonios (Antonius) Polykratés, F[lao]uios Oualérios (Flavius Valerius), Aurélios (Aurelius) Oniakés. Talán nem véletlen, hogy egy római nevet is viselő görög, egy római és egy szíriai hitelesíti a szerződést. Aurélia Gaia római apa lánya, aki durai (európosi) polgárjoggal rendelkezik a szíriai származású Amaththabeiléhez hasonlóan.⁴³ A felvett összegek: kétezer tiszta ezüst drachma,⁴⁴ négyszáz tyrosi veretű tiszta ezüst drachma,⁴⁵ száz tyrosi veretű tiszta ezüst drachma,⁴⁶ száz tiszta ezüst denarius,⁴⁷ valamint hétszáznyolcvan tyrosi veretű tiszta ezüst drachma.⁴⁸

A nagyobb összegű kölcsönöknél a letét az illető teljes vagyona, ami főleg földbirtokokat jelent, hiszen a polgárok vagyonát elsősorban a földbirtok képezte. Az első betelepülők *klarost*, azaz megművelhető földparcellát kaptak. Feltűnő jelenségnek vagyunk tanúi egy Dura-Európos-i felirat esetében. Egy bizonyos Aristónax pénzkölcsön fejében letétbe helyez egy birtokot, mely Konón *klarosán* található. A szóban forgó földterület Aristonax birtoka, mégis Konón *klarosaként* szerepel a nyilvántartásban. Különös oka lehetett annak, hogy a *klaros* megőrizte egy korábbi tulajdonos nevét. Konón esetleg a *klaros* első tulajdonosa lehetett, s a kapott földbirtokhoz bizonyos katonai kötelezettségek is járulhattak.⁴⁹ Mindenesetre szembeűnő, hogy egy szerződésben ilyen *klarost* letétbe lehetett helyezni. Kérdéses, hogy az öröklött földparcellák, amelyek többnyire a városkörnyéki falvakban helyezkedtek el, milyen feltételek mellett voltak elidegeníthetők. Földek vásárlására vonatkozóan kevés közvetlen adatunk van. Ilyen a veterán Démétrios földvásárlásáról szóló

⁴² Zeugma státusa bizonytalan, kérdéses, hogy Syria tartományhoz tartozott-e. MILLAR, F., *The Roman Near East*, (31 BC–337 AD). Harvard University Press, 1993, 29–30.

⁴³ P. Dura no. 29. Kr. u. 251. HEALEY, J.F., Some Lexical and legal Notes on a Syriac Loan Transfer of 240 CE, 16. Ekkor már általános a Dura városnév használata Európos helyett.

⁴⁴ P. Dura no. 17C. Kr. u. 180.

⁴⁵ P. Dura no. 20. Kr. u. 121.

⁴⁶ P. Dura no. 23. Kr. u. 134.

⁴⁷ P. Dura no. 29. Kr. u. 251.

⁴⁸ P. Dura no. 17C. Kr. u. 180.

⁴⁹ P. Dura 15. Kr. u. 2. sz. GRIFFITH, G. T., *The Mercenaries of the Hellenistic World*. Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 157.

felirat⁵⁰ és a Lysanias és Heliodóros között létrejött megállapodást tartalmazó papyrus.⁵¹

A római katonaság beilleszkedése a Dura-Európos-i társadalomba

A római fennhatóság idején új elemmel bővült a dura-európosi társadalom. A római hadsereg aktív és kiszolgált katonái, a veteránok tiszteletet élveztek a lakosság körében, mivel a római műveltséget képviselték⁵² és sokszor segítettek az írástudatlan lakosságnak, amikor például felkérésre (*erótétheis* vagy *axiótheis*) helyettük írták alá a szerződéseket.⁵³

A város északi részében, a katonák által hátrahagyott graffitók igazolják, hogy egyes házakat a katonaság vett birtokba. Az egyik block (E4) déli részén található, nagyméretű épület falain rajzos graffitók között egy hajóábrázolás is feltűnik. A graffitók görög nyelven íródtak, az egyetlen latin szó a „conticuere”, mely talán az Aeneis második énekének kezdősort idézi. Aeneis-idézet a Dux Ripae rezidenciájának egyik falán is előkerült, ami azt igazolja, hogy Vergilius műve nem volt ismeretlen a táborban.⁵⁴

A katonai szolgálathoz szükség volt bizonyos műveltségre. Mint Vegetius írja:

...mivel a legióknál több iskola működik, amelyeknek tanult katonákra van szükségük, az újoncokat vizsgálók feladata, hogy ne csak a termet magasságát, a testierőt és szellemi frisséget figyeljék, hanem a betűk ismeretét és a számolás művészetében való jártasságukat is vizsgálják.⁵⁵

⁵⁰ P. Dura no. 26.

⁵¹ P. Dura no. 25.

⁵² AUSTIN, J., *Writers and Writing in the Roman Army at Dura-Europos*. A dissertation submitted to the Department of English Institute of Archaeology & Antiquity for the degree of Doctor of Philosophy. College of Arts & Law University of Birmingham July 2010, ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.523232

⁵³ Aurélios Oualenteinos Antónios (Aurelius Valentinus Antonius) fia, aki már durai polgár (Durénos) ír alá az analfabéta szíriai Amimma helyett. P.Dura no. 32. Kr. u. 254. Auréli[o]s Salmames, a szíriai eredetű veterán ír alá az egyik szerződő fél, az írástudatlan szíriai Otarnaios, Abadabos fia helyett. P. Dura no. 26. Kr. u. 227. A szerződés tanúi: Flavius Serapeio nuntius, Ioulios Deigenés kornikoularios (görög betűkkel), Claudius Theodorus, Iul(ius) Monimus tess(erarius), Vepo Flavianus t[u]b(icen). Nem tudjuk, mi volt a státusza Barnaiosnak, Lysias fiának, aki szíriai származású anyja Akozzis helyett adta a kézjegyet. P.Dura no. 31. Kr. u. 204. A római származású Aurelia Gaia helyett, aki szintén írástudatlan Aurélios Theodóros, Bernikianos fia, aki Zeugmából származik, szignálja a szerződés szövegét. P.Dura no. 29. Kr. u. 251.

⁵⁴ BAIRD, J. A., *The Graffiti of Dura-Europos*. In: BAIRD, J. – TAYLOR, Cl. (eds.), *Ancient Graffiti in Context*. London, Routledge, 2011, 59. SOMMER, M., *Dura-Europos*, 91.

⁵⁵ Flavius Vegetius Renatus, *De re militari*, II. 19.

A stratégiai szempontból is fontos Dura-Európos környékén két téli tábor működött: az egyik Sacharé⁵⁶, a másik Katné faluban⁵⁷. A helyi garnison légiós vexillációkból és különböző cohorsokból állt, legfontosabb részét valószínűleg a XX. Palmyrai cohors (*cohors XX Palmyrenorum*) alkotta. Főhadiszállása Azzanathkona templomkörzetének területén volt, az egyik helyiségében talált dokumentumok döntő többsége ezzel a cohorssal volt kapcsolatos. Feltehetőleg ez volt a cohors archívuma, a melléte feltárt két szoba a falakba karcolt graffitok tanúságtétele szerint az írnokok helyisége lehetett.⁵⁸

Az egyik helyiség (W13) falain különböző tartalmú falfeliratok olvashatók. Ez az a helyiség, ahol a papyrusokat is megtalálták, melyek nagy része a római korszakból származik. A szomszédos helyiség (W14) északi és nyugati falai mentén padok álltak, a felettük lévő falfelületet tintapecséték borították, mintha ecsetet vagy tintás ujjakat töröltek volna le a falon. Itt is több, falba karcolt rajz és felirat látható, egyebek között a több helyről ismert „Emlékezz az íróra” („μ[νησθη]ογραψας”) felszólítás.⁵⁹

Létezett Dura-Európosban még egy épület a fő városkapu közelében, ahol írnokok tevékenysége fedezhető fel, az ún. „római írnokok háza” (House of the Roman Scribes, House A, Block L7). Az egyik szoba falán freskó látható, mely többek között Heliodorust, az actuariust és Ulpis Silvanust, a tesserariust ábrázolja.⁶⁰

Az első dokumentum, amely a XX. palmyrai cohorsot említi, Kr. u. 208-ban íródott⁶¹. A cohors Kr. u. 219-ben 850–860 peditest, 335 equitest és 20 dromedariust számlált.⁶² A létszám 222-ben 750–760 peditest, 250 equites és 35 dromedarius.⁶³

⁵⁶ P. Dura no. 26. Sacharé lokalizációja vitatott, ezzel kapcsolatban a következőképpen foglal állást A. LUTHER: „Nach Ausweis eines Dokuments vom Mai 227 (P.Dura 26) befand sich das Winterlager (παράχειμασία) der *Cohors III Augusta Thracum* ἐν Σαχάρη. Der Text bezeugt den Verkauf eines Stückes Land, das auf dem westlichen Ufer des Flusses Habura lag. Es wurde erwogen, Sachare an der Stelle des neuzeitlichen Ortes Se’er (andere Schreibweisen: Secher, as-Si’er) zu lokalisieren, gut 20 km nördlich der Mündung des Habur in den Euphrat, nordöstlich von Bsēra. Allerdings liegt Se’er auf dem Ostufer des Flusses, so daß es allein aus geographischen Gründen nicht in Frage kommt, falls nicht die Gemeindegrenzen über den Fluß reichten, wovon wir nichts wissen. Ich möchte indes vorschlagen, diese Unwägbarkeit zu umgehen und Sachare vielmehr mit dem mittelalterlichen as-Sukayr (oder: Sukayr al – ‘Abbās) am Habur zu identifizieren, das sich auf der Höhe des heutigen Tall Šaddāde (auf dem westlichen Ufer des Flusses, etwa 60 km südlich von Hasake) befunden haben dürfte.” LUTHER, A., Römische Militärposten der Severerzeit am Unteren Habur. *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 5, 2002, 2, fa.d-r.de/5-02/luther.pdf)

⁵⁷ P. Dura no. 30.

⁵⁸ EDWELL, *Between Rome and Persia*, 135–136.

⁵⁹ AUSTIN, *Writers* 77.

⁶⁰ STAUNER, K., *Das offizielle Schriftwesen des römischen Heeres von Augustus bis Gallienus (27 v. Chr. – 268 n. Chr.): Eine Untersuchung zu Struktur, Funktion und Bedeutung der offiziellen militärischen Verwaltungsdokumentation und zu deren Schreibern*. Bonn, Dr. Rudolf Habelt, 2004, 417, no. 399. AUSTIN, *Writers* 81.

⁶¹ P. Dura no. 60.

⁶² P. Dura no. 100.

⁶³ P. Dura no. 101.

A katonai alakulat eredetileg a palmyrai térségben szerveződhetett, de később a dokumentumokban megjelenő katonák nevei palmyrai, perzsa, sémi, görög és latin eredetűek. A Mithras szentélyben talált dedikációk egyike palmyrai nyelven fogalmazódott meg, a felajánló Ethpeni, az íjászok stratégosa (Kr. u. 168), a másik görög nyelvű és egy palmyrai stratégostól, Zenobiosztól származik (Kr. u. 170–171). Ethpeni mellett két alak látható, az egyik feje felett a Jariboles, a másikén a Barnadath (sic) név olvasható.⁶⁴

Caracalla reformja (Constitutio Antoniana, Kr. u. 212) után, mikor a provinciák szabad lakossága megkapta a római polgárjogot, a katonák római nevet vagy melléknevet kaptak, sokan az Aurelius nevet vették fel.⁶⁵

A XX. Palmyrai cohors egyik tribunusa Iulius Terentius egy falfestményen látható a Palmyrai istenek templomában, amint 21 palmyrai katona élén áldozatot mutat be a palmyrai isteneknek, valamint Dura és Palmyra Szerencse istennőinek, Tychéinek (= Gadde).⁶⁶ A tribunus sírfeliratának nagy része is előkerült az *agora* ásatásai során, amelyet felesége Aurelia Arria állított férjének, aki „merész volt a hadjáratok során és erős a csatákban.” Az epitaphium eredetileg az *agora* egyik épületének a falához volt erősítve.⁶⁷

Az esemény kapcsolatba hozható egy perzsa támadással, amelyet egy graffito örökített meg Nebuchelos házának falán. Az esemény 239. év áprilisában történt.⁶⁸ A Iulius Terentiust ábrázoló falfestményen, a szomszédos alak feje mellett görög felirat látható, eszerint az illető Themés, Mokimos fia, a pap (*hierus*). Egy 239-re datálható latin dokumentum szerint Themes, Mocimus fia sacerdos a XX. Palmyrai cohorsban.⁶⁹

Egy actuarius, Mocimus fia, a II Cohors Ulpia katonája egy dipintot hagyott ránk az egyik helyiség (W12) falán. Az actuarius tisztségeve feltehetőleg az „acta” szóval függ össze, amely a katonai nyelvhasználatban a különböző nyilvántartásokat, a harcászati feladatokkal kapcsolatos iratokat és az anyagbeszerzésre vonatkozó dokumentumokat jelölte. Egy felirat megemlékezik az áldozatról, amelyet Jupiter Optimus Maximusnak és Minervának ajánlanak fel Septimius Severus Pertinax győzelméért.⁷⁰

⁶⁴ EDWELL, *Between Rome and Persia*, 55; 116. VERMASEREN, M. J., *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithraicae*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960, Springer 2012, 45–46.

⁶⁵ AUSTIN, *Writers* 48.

⁶⁶ DIRVEN, L., *The Julius Terentius Fresco and the Roman imperial cult. Mediterraneo antico* 10, 1–2, 2007, 115–127. Kép: legion-regensburg.de/hist/Kap09.htm.

⁶⁷ EDWELL, i. m., 138.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ A Gaddé temploma alatt feltárt korábbi szentélyben egy arameus nyelvű graffiton a *tymy mqymw* név olvasható. Ezt a nevet írták át görögül, illetve latinul. DIRVEN, L., *The Palmyrenes in Dura-Europus*. Leiden, Brill, 1999, 303.

⁷⁰ Ez utóbbi kategóriába tartozik az az elismervény, mely az árpavásárlásra szánt állami pénz átvételét igazolja. P. Dura no. 129. Kr. u. 225. A XX Palmyrai cohors Aurélianos turmájának járó pénzt Ulpios Démétrios dekadarchés, és Alexandros, Orobazos fia lovaskatona veszik át.

I. I(ovi) o(ptimo) m(aximo)
 Conservatori [cete]-
 risque dis inmor[tali]-
 bus pro salutem et vic-
 5. tori(a) d(omini) n(ostri) Imp(eratoris) L(ucii) Sep(timi) Severi
 [P]ert(inacis) Aug(usti) II [D(ecimi) Cl(odii) Alb(ini) [Caes(aris)] II]
 [Min]ervae sanct(ae) sacrum feci[t]
 [...]eus Mocimi actuar(ius) n(umeri) per Tre [b]-
 ium Maximum trib(unum) coh(ortis) II Ulp(iae) eq(uitatae)
 10. [vo]tum solvit libens I[aetus]
 meruit.⁷¹

Az utolsó nyom a XX. Palmyrai cohorsra vonatkozólag Kr. u. 254-ből származik.⁷² A XX. Palmyrai cohors mellett tudomásunk van még a Cohors III Augusta Tracorum,⁷³ Cohors Palaestinatorum Severiana,⁷⁴ a Cohors II Ulpia Equitata, és vexillatiók, mint a IV Scythica, XVI Flavia Firma Antoniana, III Cyrenaica és a Fretensis jelenlétéről a 3. század folyamán.⁷⁵

A római provincia kormányzói rendszeresen kaptak beszámolót az egyes katonai egységektől, ezt két durai papyrus is igazolja.⁷⁶

A Dura-Európos környékén szolgálatot teljesítő katonák között akadtak olyanok, aki leszerelésük után sem tértek vissza hazájukba, hanem veteránként telepedtek le a város közigazgatása alá tartozó falvakban. Jellemző Iulius Demetrius esete, aki egykor a Cohors III Augusta Tracorum katonája volt. A veterán katona 175 denari-
 usért vásárolt földet Sacharé faluban egy helybéli lakostól, Otarnaiostól, Abadabos fiától. Mint a szerződés⁷⁷ szövegéből kiderül, Demetrius már korábban megszerezte a szomszédos birtokot, ahol szőlőt és gyümölcsöt termelt.⁷⁸ Demetrius nem Sacharé faluban, hanem Rakukaitha faluban élt, tehát birtokait bizonyára bérlőkkel vagy

⁷¹ STAUNER, K., *Das offizielle Schriftwesen des römischen Heeres von Augustus bis Gallienus (27 v. Chr. – 268 n. Chr.). Eine Untersuchung zu Struktur, Funktion und Bedeutung der offiziellen militärischen Verwaltungs-dokumentation und zu deren Schreibern*, nr. 398.

⁷² P. Dura no. 97. Kr. u. 251.

⁷³ P. Dura no. 26. Kr. u. 227.

⁷⁴ P. Dura no. 30. Kr. u. 232.

⁷⁵ EDWELL, *Between Rome and Persia*, 139. A forrásokat lásd ott.

⁷⁶ P. Dura no. 82 és no. 64B. Az utóbbi egy praepositus levele Justillus tribunushoz, amely tartalmazza a római helytartó levelének másolatát. A helytartó egy, a dura-európosi katonák között kialakult vitában dönt. A töredékes szövegben szerepel egy Sozon nevű librarius, aki a Legio XVI Flavia Firma Antoniana katonája. Vö.: „A legiónál való szolgálat ugyanis megköveteli, hogy naponta beírják az actákba a parancsnokok és a szolgálatot teljesítő katonák listáját, valamint a pénzösszegeket szinte nagyobb odafigyeléssel, mint ahogy az a városi gabonaellátásnál és a polgári nyilvántartásoknál történik.” Flavius Vegetius Renatus, *De re militari*, II.19.

⁷⁷ P. Dura no. 26. Kr. u. 227.

⁷⁸ „Several papyri (including of the Latin ones, P.Dura 64A, and P. Dura 129) refer to agricultural activity on the Euphrates and lower Khabur rivers.” AUSTIN, *Writers* 30.

rabszolgákkal műveltette meg. Mivel a dura-európosi dokumentumokban gyakran szerepelnek rabszolgák, akiket kölcsönfelvétel esetén a földdel együtt letétbe helyeznek, vagyis ideiglenes használatra átadnak, valószínűbb az utóbbi. Mivel Otaraios írástudatlan, helyette egy római veterán ír alá, a dokumentumot további öt, még aktív katona hitelesíti, négyen latinul írnak alá, egy görögül. A veteránok megbecsült helyzetére utal, hogy gyakran szerepelnek tanúként a különböző szerződésekben.⁷⁹ Sok esetben írástudatlan helybéliek „felkérésére” (*erótéttheis* vagy *axiótheis*) írnak alá.

A veteránok bennszülött nőkkel is köthettek házasságot, amely olykor válással is végződhetett, mint Iulius Antiochus és Amimma esete mutatja.⁸⁰ A megállapodás értelmében Antiochus mindent visszaad, amit kapott Amimmától, és nem emel kifogást, ha elvált felesége újra férjhez megy. Amimma is hozzájárul ahhoz, hogy elvált férje újra házasodjon. Megállapodnak, hogy utólag egyikük sem emel vádat a másik ellen. Ha mégis perre kerül a dolog, és a vád megalapozatlan, 1000 denariust fizet a vádló a másik félnek és ugyanannyit a fiscusnak. Amimma helyett, aki írástudatlan, Aurelius Valentinus, Antoninus fia, Dura polgára (*Durénos*) ír alá. Ha Amimma hozománya földbirtokot is magában foglalt, Iulius Antiochust nagy veszteség érthette.

Míg Iulius Demetrius bennszülött nővel kötött házasságot, addig Aurelius Alexandros valószínűleg egy korábban megtelepült veterán lányát vette nőül. A házasságkötés a katnéi téli táborban történt. Aurélius Alexandros a XII cohors Palaestinum Severiana Alexandriana katonája. A görög nyelvű házassági szerződés értelmében Aurélius Alexandros és Aurélia Markellina Markellinos lánya, aki Katnéban lakik, anyja és fivére, Agrippéinos jelenlétében megállapodást kötöttek, eszerint Markellina özvegyi sorból házassági közösségre lép Aurélius Alexandrosszal és együtt maradnak mindörökre. Ezután következik a kelengye részletes felsorolása, az egyes tételek értékének megjelölésével.

fehér <i>pallion</i> (köpeny), új	125 denarius
másik fehér <i>pallion</i> , új	50 denarius
<i>sticharion</i> (egy alsóruha?), új	40 denarius
<i>delmatikis</i> (=delmatika?) festetlen, új	30 denarius
sáfrányszínű <i>delmatikis</i> és bíborszínű süveg, új	75 denarius
másik <i>delmatikis</i> , fehér, új	50 denarius
(hiány) bíborszínű, új	25 denarius
<i>Médiskia kai epikarsia</i> (selyem- és csíkos szövetek?), új	50 denarius
Agyag és bronz edények	25 denarius
Fülbevalók, gyűrűk	(hiány)
(hiány)	50 denarius
Összesen (<i>prosenénegmena hyp' autés</i>)	565 denarius

⁷⁹ SOMMER, *Dura-Europos*, 90–91

⁸⁰ P. Dura no. 32. Kr. u. 254 ápr. 30. Ez az utolsó ismert dokumentum Dura-Európosból.

Markellina (illetve Marcellina) és apja, Markellinos (illetve Marcellinus) római neveket viselnek, tehát betelepült rómaiak lehettek. Mint Amimma mutatja, a nő vagyonát számon tartották, és válás esetén visszakapta azt. Nem világos, miszerint történt az osztozás Nabusamaos és Akozzis szétválásakor. Mint az erről szóló dokumentumból⁸¹ értesülünk, az Ossé kóméból származó Nabusamaos, Konón fia és Akozzis, Seleukos lánya kinyilvánítják, hogy együttélésük (*synbiósis*) nem volt írásban lefektetve (*agrafös*), és gyermekük sem született. Mivel együttélésük terhessé vált, mindketten úgy döntöttek, hogy elbocsátják élettársukat.

Nabousamaos és Akozzis bennszülött neveket viselnek, holott apjuk neve görög. Vagyis olyan családokból származnak, amelyek visszatértek a helyi hagyományokhoz. Nabusamaos Konón fia és Akozzis Seleukos lánya a válás alkalmával megállapodnak, hogy hozzájárulnak a másik fél újraházasodásához, és sem a rabszolgák, sem a vagyon, sem kisebb tárgyak felosztásával kapcsolatban utólag sem fognak vádat emelni egymás ellen. Ha pedig valamelyik fél megszegi a megállapodást, ezer tiszta ezüst drachmát kell fizetnie a másik félnek és ugyanannyit a római államkincstárnak, a fiscusnak. Akozzis helyett, fia Barnaios, Lysias fia ír alá, mivel anyja írástudatlan. Eszerint nem Nabusamaos volt Akozzis első férje.

A rabszolgák

A Dura-Európosban előkerült dokumentumok nagy része kölcsönfelvételekről szól. Az adós a kölcsön fejében sokszor egész vagyonát helyezi letétbe, a kamat pedig természetbeni szolgáltatásokkal vagy rabszolgamunkával is kiváltható.⁸²

A letétbe helyezett földekkel együtt többször rabszolgákat is átengedtek a hitelezőnek. Így járt el szíriai Barlaas is, aki a kölcsön fejében letétbe helyezte teljes vagyonát, kamat helyett pedig rabszolgákat bocsátott Phraatés rendelkezésére. A szerződésben a feltételekről is olvashatunk. Ha a rabszolga éjjel vagy nappal eltávozik, a rabszolga napi egy drachmát fizet Phraatésnek, ha a rabszolga hét napnál hosszabb ideig beteg, Barlaas fizet napi egy drachmát Phraatésnek. Ha a rabszolga templomba menekül, ki lehet hurcolni, Phraatés megbüntetheti, de továbbra is el kell látni élelemmel és ruhával. Timónassa, Lysias lánya több rabszolgát is Nikanór rendelkezésére bocsátott, amikor letétbe helyezte birtokát. Midőn Nikanór a rokoni kapcsolatokra való tekintettel elengedte adósságát, három rabszolgát visszatartott, ezek sémi neveket viselnek: Naboubarakos, Thékannaia, Nabouiaabos, mellékneven Baisas.⁸³

⁸¹ P. Dura no. 31. Kr. u. 204.

⁸² HEALEY, J. F., Some Lexical and Legal Notes on a Syriac Loan Transfer of 240 CE. University of Manchester, papyrologie.paris.sorbonne.fr/...P.Euphr.%2020%Healey.pdf

⁸³ P. Dura no.18. Kr. u. 87.

Ugyancsak bennszülött nevet visel Lysias rabszolgája, Achabous is.⁸⁴ Nabousa-maós és Akozzis valóperében a felek megállapodnak, hogy nem fognak pereskedni a birtokukban lévő rabszolgák miatt.⁸⁵ Amathia hozományában szintén szerepelnek rabszolgák.⁸⁶ Sajnos a nevek nem olvashatók a sérült szövegben. A helyi lakosság egy része bizonyára már a makedón hódítás idején rabszolgasorba került.

A polis tiszttségviselői és intézményei

Mivel a makedónok érkezése előtt csupán egy babyloni erőd állt Dura-Európos területén, az új telepések nem támaszkodhattak valamilyen városi szervezet hagyományaira. Ezért számukra csupán a hellénisztikus polis intézményei szolgálhattak mintául.

E soknemzetiségű város politikai-társadalmi elitjét még a parthus és a római korban is a makedón eredetű családok alkották. Különös tiszteletet élveztek azok, akiket a király „első és tiszteletbeli barátai és testőrei” (*tōn prōtōn kai protimómēnōn philōn kai tōn sōmatophylakōn*) közé soroltak. Ez a megtisztelő cím valószínűleg a seleukida kor öröksége volt, nem a parthus királyok adománya. Ide tartoztak a *basilikoi dikastai*, a királyi bírák. A *basilikoi dikastai* testületének eredete a seleukida korra vezethető vissza, de az sem kizárt, hogy egészen az óperzsa korig nyúlik vissza.⁸⁷ Dura-Európosban ők hitelesítették a *basilikon dikastérion*ban kötött szerződéseket.

A város vezető családja is érdekelt volt abban a szerződésben, amely Nikanór és Timonassa között jött létre. A ránk maradt megállapodás az ügy végkifejletét tartalmazza. Eszerint az európosi Nikanór, Xenokratés fia, Addaios unokája kijelenti, hogy eláll a kölcsön visszakérésétől, amelyet a *basilikon dikastérion*ban lefolytatott eljárás (*chrēmatismos*) során Dioklésnek, Danymos fiának, Apollónios unokájának és feleségének Timonassának, Seleukos lányának, Lysias unokájának adott, valamint visszaadja a letétbe helyezett javakat, három rabszolga, név szerint Nabubarakos, Thékhannaia, Nabuiaabos (másik nevén Baisas) kivételével. A szerződést ilyen értelemben újítják meg. Nikanór ezt azzal indokolja, hogy hálával tartozik Timonassának, aki közben az anyósa lett.

A hitelesítők: Seleukos és Adaios a *basilikon dikastérion* tagjai, továbbá Pausanias, aki az *eisagógeus és praktór* kettős tisztségét viseli, ezenkívül még három személy, Damonikos, Marios fia, Démokratés, Damonikos fia, Apollogénés [Pto]lemaios fia, akik nem viselnek tisztséget.

Egy másik szerződésben arról van szó, Polemokratés fiai felosztják az öröklött házat. Mind az örökösödési eljárás, mind a testvéreknek a felosztásról (*diairesis*)

⁸⁴ P. Dura no. 25. Kr. u. 180.

⁸⁵ P. Dura no. 31. Kr. u. 204.

⁸⁶ P. Dura no. 17B.

⁸⁷ Hérodotos III. 31. HUYSE, Ph.: Zum iranischen Namengut in Dura-Europos. *Archäologische Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* CXXV. 1988, 19–32.

szóló megállapodása a *basilikon dikastérion* előtt történik.⁸⁸ Az erről szóló felirat⁸⁹ olvasható, illetve értelemszerűen kiegészíthető része magyar fordításban így hangzik:

A jelen lévő istenségnek, a görögök barátjának, a jótevő és igazságos Arsakésnek uralkodása alatt a 336. évben, ahogy a király [számol, a régi éra szerint a 400. évben -----] Parapotámiában. Szabad elhatározásból megállapodtak egymással Démétrios, más néven Nabusamaos, Seleukos, más néven [-----] más néven Zabduas, Polemokratésnek, Demetrios fiának, Polemokratésnek fiai, európosi [polgárok felosztották egymás között] a hozzájuk tartozó [házakat], Polemokratés, fent említett [apjuk az egyiket] testvérével, Apollophanésszel való osztás révén szerezte a korábbi időszámítás szerint a 334. év Audnaios hónapjának [---] napján, míg a másikat vásárolta Nikanórtól, Alexandros fiától, Mnésippos unokájától [egy transactio által, amelyet ugyanazon] bíróságon [folytattak le ---] Dystros hónap második napján és a következőképpen osztották szét: Démétrios [kapta az andrón --- Nikanór -----] a tamieiont [-----Antiochos a helyiséget-----] valamint bejáratot és a kijáratot összekötő folyosó feletti részt (hyperóia) [----- Seleukos -----] az észak felé eső helyiséget és a felette lévő helyiséget és [---], helyiséget, amely részben romos, közösen [birtokolják] az udvart, a bejáratot és kijáratot összekötő folyosót, a balkont, amelyeket közösen használnak. Nikanór lezárja annak [a helyiségnek] az ajtaját, ami neki jutott és az andrón felé nyílik, mely Démétriosnak jutott, és magával viheti az ajtókat és a keretet, és nyit egy ajtót a felső tamieionból a neki jutott helyiség felé [----- és Antiochos befalazza a felső szobájának az ajtaját, amely Nikanór felső szobája felé nyílik, és nyit egy ajtót [a balkon felé-----] és Seleukos [---nyit] egy ajtót a közös udvar felé és együtt meg kell építeniük a-----t a fenti udvar és a másik udvar között és biztosítaniuk kell egymásnak hozzáférést a válaszfalhoz és a falhoz, mely a Seleukosnak jutott szobáé, amely a válaszfalnál helyezkedik el [-----] a csarnokból, ahonnan feljárnak [-----] Démétrios ráadásul ad Seleukosnak a (tulajdon)részek kiegyenlítéseként [---] ezüst [drachmát ----- ajtókat és ami hozzátartozik -----] Mindegyikük tulajdonosa a maga részének. Megállapodnak abban, hogy nem indítanak pert egymás ellen sem most, sem a jövőben a felosztást, a külön-külön megszerzett vagy megszerezhető dolgot avagy [-----] [illetően [-----] megszegi, és pert indít, 1000 ezüst drachma büntetést fizet vádemelés és bírói ítélet nélkül azoknak, akik betartották a szerződést. Ugyanannyit a basilikonnak [-----]

másodpéldány

Tanúk: Seleukos, Adaios, Danymos királyi bírák, a király „első és tiszteletbel barátai és testőrei”

⁸⁸ P. Dura no. 19. Kr. u. 88. Bizonytalan a *basilikon dikastérion* szó olvasata P. Dura 24-ben (Kr. u. 159–160).

⁸⁹ P. Dura no. 19. Kr. u. 88/89.

[-----] királyi „testőr”

Damonikos, Marios fia

Démokratés, Damonikos fia

Apollogenés, Ptolemaios fia

A fordításban szereplő „ház” szót a sérült görög pergamen szövegében egy nőnemű kifejezés, valószínűleg az *oikia* jelöli. Az örökölt házrészeket egy olvashatatlan görög szó adja vissza, amelyet a szövegkiadók a görög *oikos* kifejezéssel pótolnak. Ezt fordítottam „helyiség”-nek.

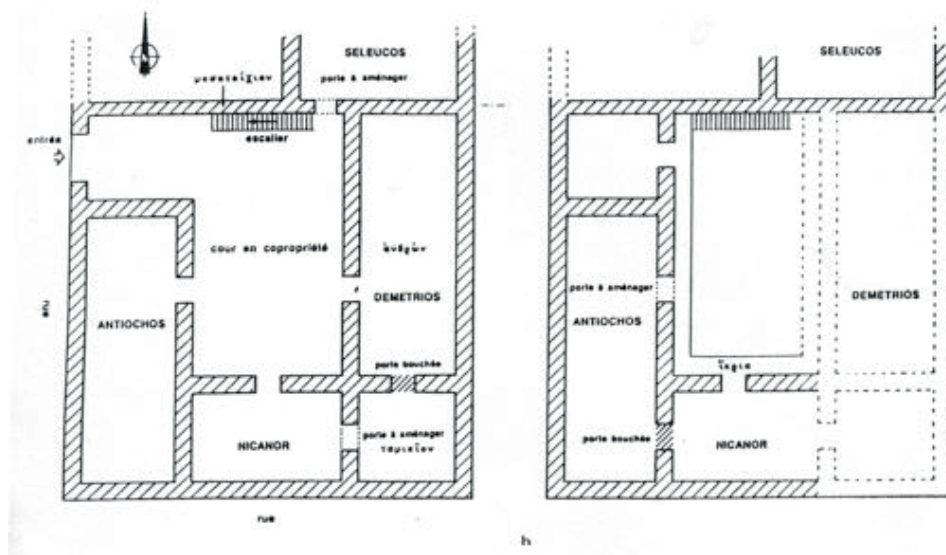
A kiegészítés vitatható. Az *andrón*, szó szerint „férfiszoba”, a görög ház legnagyobb méretű, központi helyisége. A Dura-Európosban feltárt házakban is található egy, a bejárathoz közel eső nagyobb helyiség, ahol három oldalon összefüggő, alacsony, vakolt, padszerű létesítmény látható.⁹⁰ Ezek bizonyára valamivel, valószínűleg fával voltak fedve.

A *tamieion* pedig, amelyet „raktár”-nak fordítottam, valamilyen gazdasági rendeltetésű helyiség lehetett. Az öröklött vagyon egy olyan épületegyüttes, melyet az örökhagyó két házból épített össze, az egyiket tizennyolc évvel korábban örökölte, mikor testvérével osztozott az örökségen, a másikat vásárolta. Mivel Seleukos lakrésze láthatóan egyik testvér helyiségeivel sem érintkezik, valószínűleg Seleukos kapta az egyik, szeparált házrészt.⁹¹ A folyamatos átépítések, amelyek a város régészeti anyagában egyébként is megfigyelhetők a városrész zsúfoltságára utalnak.⁹²

⁹⁰ BAIRD, *Housing*, 2, 20 és 94.

⁹¹ SALIOU, C., Les quatre fils de Polémocraté (P. Dura 19). Texte et archéologie. *Syria* 69, 1-2, 1992, 80.

⁹² „Compte tenu de la superficie modeste de ce type de maison, et si les quatre fils de Polémocraté, comme il le semble, ont réalisé une opération courante, la densité dans ces quartiers pouvait être extrêmement forte, comme a pu être mouvementée l’humble histoire qui s’y déroulait dans la transformation sans cesse renouvelée, par leurs habitants, de réalités architecturales en lieux de vie.” – írja SALIOU (i. m., 100). Rekonstrukció: ALLARA, Anny és SALIOU Catherine (1997). „Constitution d’un répertoire de l’architecture domestique à Doura-Europos”. Doura-Europos Études IV. P. LERICHE, P. and GELIN, M. (eds.), Beirut, Institut Français d’archéologie du proche-orient. 1997, 145–154, és fig.1.

Az öröklött vagyon két házból áll, s az udvart egy válaszfal osztja két részre. Az egyiket az apa, Polemokratés az apjától örökölte, miután osztozott testvérével, a másikat vette Nikanórtól Alexandros fiától, Mnésippos unokájától, azaz egy ősi makedón család sarjától.

Szintén örökléssel hozható kapcsolatba Laronius Secundianus tribunus határozata. A töredékes szöveg egy keramikont, fazekasműhelyt említ, amit eredetileg írás nélkül (agraphós) osztottak fel valakik, valószínűleg ezzel kapcsolatban intézkedik a tribunus. Feltűnő, hogy ez ügyben nem az illetékes dura-európosi hivatal dönt, hanem egy római tribunus. Dura-Európos fazekas negyede egy, a citadellától délre eső blokkban (B2) keresendő, ahol több égetőkemence is előkerült.⁹³

A hitelesítők között szerepel a királyi bírák beosztottja az „*eisagógeus* és *praktór*” kettős címet viselő hivatalnok. E kettős tisztséget Kr. u. 88–89-ben egy személy tölti be. A társadalmi ranglétrán alacsonyabb szinten áll, mint az előzőek, mivel csupán a királyi „testőr” cím illeti meg. Pontos hatásköre ismeretlen. A királyi bírakon kívül az őrség parancsnoka, a *phourarchos* is „első és tiszteletbeli barát és testőr”, tisztségneve mindössze egyszer fordul elő egy Kr. u. 121-re datált pergamen szövegében. Nem világos a *logentés* státusa. Egy dura-európosi szerződésben tanúként jelenik meg a *logentés*, név szerint Héliodóros.⁹⁴ A hellénisztikus Egyiptomban a *logentés* helyi tisztségviselő, aki azért felel, hogy a begyűjtött adók időben

⁹³ ALLARA. A., L'îlot des potiers et les fours à Doura-Europos. Étude préliminaire. *Syria*, 69, 1992, 101–120.

⁹⁴ P. Dura no. 15. Kr. u. 2. sz.

1. kép. Lysias házának maradványai

megérkezzenek a királyi kincstárba,⁹⁵ nem királyi megbízott. Ezzel szemben egy graeco-baktriai pergamen szövegében, mely az időszámításunk szerinti második század első feléből származik, a *logeutés* magasrangú királyi megbízottnak tűnik. A töredékes pergamen szövegének csupán kezdő sorai maradtak ránk, ezek magyar fordításban így hangzanak: „Antimachos Theos, Eumenés és Antimachos közös uralma idején... 4. évben... Olous hónapban, amikor [...] volt a nomophylax, Menodotos a *logeutés*...”⁹⁶

Ebben az időszakban tűnnek fel a keltezésben a *biereusok*, a papok, mégpedig Zeus, Apollón, Seleukos Nikator és a „Progonoi” papjai.⁹⁷ A város vezetője a *stratégos* és *epistatés* kettős tisztséget viseli.⁹⁸ Az *epistatés* hatásköre eredetileg az egyes görög városokban más és más volt. A Seleukidák korában a hellénisztikus városokban megjelennek a királyi *epistatések*, akik összekötő szerepet játszanak a város és a

⁹⁵ ROSTOVITZ, M., *Gesellschafts- und Wirtschaftsgeschichte*, 256.

⁹⁶ REA, J. R. – HOLLIS, A. S. – SENIOR, R. C., A Tax Receipt from Hellenistic Bactria. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, CIV (1994), 261; BERNARD, P. – RAPIN, C., Un parchemin greco-bactrien d'une collection privée, CRAI 1994, 261; vö. RAPIN, C., Nouvelles observations sur le parchemin greco-bactrien d'Asangorna, *Topoi*, VI, 1996, 458. L. CAPDETREY szerint (Le pouvoir séleucide. Territoire, administration, finances d'un royaume hellénistique, 312–129; avant J. C. Presses universitaires de Rennes 2007, 310.) a dura-európosi *logeutés* inkább helyi tisztségviselő, úgy, mint Egyiptomban, nem királyi megbízott.

⁹⁷ P. Dura no. 25. Kr. u. 180. SHERK, R. K., The eponymous Officials of Greek Cities IV. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 93, 1992, 256–257.

⁹⁸ P. Dura no. 25. Kr. u. 180.

király között, például ők a királyi levelek címzettjei.⁹⁹ A *stratégos és epistatés* funkcióinak összevonása arra utal, hogy Dura-Európosban a katonai és az adminisztratív feladatok ellátása egy kézben összpontosult. Ezt a tisztséget hosszú időn keresztül egy bizonyos Lysias és leszármazottai látták el.

Lysias családjának több tagja szerepel a feliratok szövegében.

Seleukos, Lysias fia	stratégos poleós genearchés	Kr. e. 33–32
Seleukos, Lysias fia, Seleukos unokája	stratégos kai epistatés tés poleós	Kr. u. 51–52
Seleukos	stratégos	Kr. u. 54 nyara
Seleukos, Lysias fia	stratégos kai epistatés tés poleós	Kr. u. 61–62
Seleukos	stratégos	Kr. u. 129–130
Lysias, Lysanias fia, Seleukos unokája	stratégos kai epistatés tés poleós	Kr. u. 135–136
Lysias	epistatés	Kr. u. 159
Lysanias	epistatés	Kr. u. 159

A *genearchés* cím jelentése nem világos. Az *epistatés* címet a feliratok néha elhagyják a *stratégos* után, az viszont feltűnő, hogy Lysias és Lysanias, aki Lysias halála után vette át a tisztséget, csupán *epistatés*ek.¹⁰⁰

Kései utóduk lehet, az a Septimius Lusias (Lysias) stratégos, akinek nevét egy fatáblán olvasható latin felirat őrizte meg a palmyrai városkapu északi tornyában.¹⁰¹ Egy, az Artemis szentélykörzetben talált szobor talapzatán Septimius Aurelius Lysias stratégos és epistatés neve olvasható. Lehetséges, hogy a két személy azonos, csupán helyhiány miatt maradt le a fatábláról az Aurelius név.¹⁰²

⁹⁹ CAPDETREY, L., *Le pouvoir séleucide*, 502.

¹⁰⁰ YARSHATAR, E., *The Cambridge History of Iran. Seleucid Parthian*. Cambridge University Press, 1983, 717. SHAYEGAN, M. R., *Arsacids and Sasanians. Political Ideology in Post-Hellenistic and Late Antique Persia*. Cambridge University Press 2011, 216. Seleukos, Lysias fia hol *stratégos*, hol *stratégos kai epistatés* címen szerepel a feliratokon ugyanabban az évben.

¹⁰¹ A fatábla a Kr. u. 165 és 265 közötti időszakból származik. „Another interesting object which we discovered in the tower was a wooden board bearing a Latin Inscription, which the subalterns of the cohort quartered there express their devotion to Septimius Lysias, a strategus of Dura, and to his family: they confide the portraits of this man, his wife and children (some of whom have Iranian, some Greek, and some Semitic names) to the care of the goddess. The portraits were undoubtedly painted on or inserted into (if painted on wood) the temple walls.” – írta ROSTOVITZEFF, M. I., *Caravan Cities*. Oxford, Clarendon Press, 1932, 205.

¹⁰² A felirat a Kr. u. 198–212 közötti időszakra keltezhető. LERICHE, P. – EL’AJJI, E., *Une nouvelle inscription dans la salle à gradins du temple d’Artémis à Doura-Europos*. CRAI 143/4, 1999, 1309–1346. „L’adoption par Lysias des gentiles conjoints Septimios Aurélios indique que celui-ci avait reçu la dignité de citoyen romain à l’époque où Septime Sévère était empereur (193/4–211) et où son fils, le

Meglepő módon a család tagjai közül mindössze egy, Lysias, Lysanias fia, Selukos unokája (Kr. u. 135–136) szerepel a király „első és tiszteletbeli barátai és testőrei” között. A Lysiasok családja a város legkiterjedtebb (70x35m) rezidenciájának (D1) birtokosa, A ház falain előkerült számos graffito, amelyek közül némelyik datált, arra mutat, hogy több mint száz év telt el az egyes szövegek felírása között. Az ötvenkilenc hivatali, illetve privát helyiséget magába foglaló rezidencia a város délkeleti részében, a *stratégosi* palota és Zeus Megistos szentélye közelében épült. Az egyik helyiség (9) ablakán fennmaradt két graffito tanúságtétele szerint Lysias és Lysanias egymást követően epistatések volt:

1. „471. év Dios hónap 7. (Kr. u. 159) Lysias elment a hadjáratra.”
2. „471. év Dios hónap 22 (Kr. u. 159). „Lysias epistatés halott, Lysanias lett az epistatés”¹⁰³

Előfordul még Lysias neve az Artemis körzet Odeonjában (H4) is.¹⁰⁴

A római térhódítást követően Aurelius Heliodorus epistatés szobrot emel Aurelius Verus császár tiszteletére,¹⁰⁵ aki Kr. u. 169-ben távozott az élők sorából. Kr. u. 180-ban egy bizonyos Héliodóros viseli a *stratégos és epistatés* funkciót. Mivel a Héliodóros név a Lysiasok családjában is előfordul, nem kell feltétlenül arra gondolnunk, hogy a római uralommal megszakad a Lysiasok családjának egyeduralkodása.¹⁰⁶

A stratégos és epistatés hivatali tevékenységének színhelye a szakirodalomban Redoubtnak vagy Strategieionnak nevezett épület a város délkeleti részében, melyet egy wadi választ el a Citadellától. Eredetileg a hellénisztikus korban épült, de számos módosításon esett át.¹⁰⁷

A stratégos funkciót a Kr. u. 243-ban kelt felirat szerint egy bizonyos Abgaros viseli, ő már nem *epistatés*. Ugyanebben a dokumentumban feltűnik egy új tisztségviselő, aki a *hieron* és *politikon* élén áll. A *hieron* egy, a kultuszokkal kapcsolatos hivatal lehet, a *politikon* viszont valamilyen közigazgatási intézménynek tűnik. A két hivatal élén ebben az évben Aurélios Mannos, egy római nevet is viselő arab férfi áll.¹⁰⁸ Az Abgar/Abgaros és Manu/Mannos neveket ebben az időszakban a nabateusok (ara-

futur Caracalla, avait été nommé Auguste (198). On peut même supposer que Septimios avait reçu la citoyenneté de Septime Sévère entre 194 et 197 lors des premières campagnes parthiques au cours desquelles il avait sans doute rendu des services insignes à l'Empire.” I. m., 1326.

¹⁰³ PONTBRIAND, S., *La résidence*, 90–91.

¹⁰⁴ LERICHE, P., Une nouvelle inscription, CRAI 1999, 1322.

¹⁰⁵ SEG 2,1925, no. 817. LUTHER, Dura Europos 330.

¹⁰⁶ P. Dura no. 17. Kr. u. 180. A római vezetésnek tulajdonítja Héliodóros kinevezését és ezáltal a Lysiasok háttérbeszorítását ARNAUD, P., Doura-Europos, Microcosme grec ou rouage de l'administration arsacide? [Modes de maîtrise du territoire et intégration des notables locaux dans la pratique administrative des rois arsacides] *Syria* LXIII, 1986, 148–149.

¹⁰⁷ BAIRD, Housing 2, Appendix 533.

¹⁰⁸ P. Dura no. 28. Kr. u. 243.

bok) által alapított osrhoénéi Edessa uralkodói viselték. A dura-európosi hivatali apparátusban beállott változások történeti hátterét nem ismerjük.

A parthus kori szövegekben semmi sem utal arra, hogy a *stratégos és epistatés* mellett valamilyen tanácsnak, *bulénak* szerepe lett volna a városi ügyintézésben. Ugyanakkor a Kr. u. 3. század elején a szerződéseket aláíró tanúk között több tanácsagráról, *buleutés*ről történik említés.¹⁰⁹ Septimius Aurelius Lysias szobrát az európosiak tanácsa, a *bulé* állítja fel a város első emberének tiszteletére.

ΣΕΠΤΙΜΙΟΝ ΑΥΡΗΛΙΟΝ ΛΥΚΙΑΝ / ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΚΑΙ
ΕΠΙΣΤΑΤΗΝ ΤΗΣ / ΠΟΛΕΩΣ ΕΥΡΟΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ
ΤΕΙΜΗΣ ΚΑΙ [—] ΑΣ ΕΝΕΚΕΝ

A szobor talapzata Artemis szentélykörzetének egy lépcsőzetesen kialakított kis termében került elő, amely akár tanácskozássra is alkalmas lehetett.¹¹⁰ Úgy tűnik, mintha a római uralom alatt restaurálták volna a görög *bulét*. Sőt, ekkor már szíriaiak is bejuthattak a tanácsba. A *bulé* egyik tagja Rhechomneos fia, szíriai családból származik.¹¹¹ A városi hivatalok közül a *basilikon dikastérion* és a *bulé* kivételével mindössze három fordul elő a szerződések szövegében: a *basilikon*, a *chreophylakeion* és a *chrématistérion*. A *basilikon* a királyi kincstár, ahová a különböző illetékek¹¹² és feltehetőleg az adók is befolytak.

A *chreophylakeion* feladatkörébe tartozott a földekkel kapcsolatos különböző szerződések számontartása és őrzése,¹¹³ a hivatali teendőket a *chreophylakes* (t.sz.) testület látta el. Valószínűleg három tagja volt, ugyanis az egyik, földet is tartalmazó letétről szóló szerződést hárman írják alá. Egy másik, hasonló tartalmú, töredékes szövegben hiányos a nevek felsorolása,¹¹⁴ ezért nem vonhatunk le következtetéseket a létszámról illetően. Egy, az öröklés rendjét leíró felirat hiányzó kezdősoraiból csak a *chreophylakeion* szó birtokos esete egészíthető ki, ami arra utal, hogy az örökösödési eljárások bizonyos esetekben a *chreophylakeion* hatáskörébe is tartozhattak. A felirat¹¹⁵

¹⁰⁹ P. Dura no. 27. Kr. u. 225–240 között. A felirat erősen rongált, hiányos. P. Dura no. 32. Kr. u. 254. Asklépiodotos, Athénodóros fia.

¹¹⁰ LERICHE, P. – EL’AJJI, E., Une nouvelle inscription dans la salle à gradins du temple d’Artémis à Dura-Europos. CRAI 143/4, 1999, 1318–1319.

¹¹¹ P. Dura no. 27. Kr. u. 225–240.

¹¹² P. Dura no. 19. Kr. u. 88, no. 20. Kr. u. 121, no. 21. Kr. u. 2. sz. első fele, no. 22. Kr. u. 133, no. 24. Kr. u. 159–60.

¹¹³ BAGNALL, S., *The Oxford Handbook of Papyrology*, 477. P. Dura no. 15, no. 17, és no. 28. DARESTE de la CHAVANNES, R., Le chreophylakion dans les villes grecques. BCH 6, 1882, no. 6, 241–245. COQUEUGNIOT, G., Le chreophylakeion et l’agora d’Europos-Doura: bilan des recherches, 2004–2008. In: LERICHE, P., COQUEUGNIOT, G., PONTBRIAND de, S., Ouvrage publié avec le concours du ministère des Affaires étrangères et européennes (DGMDP) et du Centre national de la recherche scientifique (UMIFRE 6, USR 3135) Beyrouth, 2012, 93–109.

¹¹⁴ P. Dura no. 17B. Kr. u. 180.

¹¹⁵ P. Dura no. 12. Kr. u. 225–250 között.

szerint örökölnék egyenes ági vagy törvényesen örökbefogadott gyermekek, ha nem maradtak gyermekek, akkor az apa vagy az anya, ha nem ment újra férjhez, ha ilyenek nincsenek, az egy apától származó fiúk, ha ilyenek sincsenek, az egy apától származó lányok, ha ilyenek sincsenek, az apai nagyapa vagy az apai nagyanya vagy az apa unokatestvére. Ha ezek közül senki sincs, a vagyon a királyra száll.

Bizonyára örökléssel függött össze az a vételi szerződés¹¹⁶, amely Lysias és testvére, Héliodóros között jött létre. Erre mutat az előzőleg a *chreophylakeion*ban végbement chrématismos. A szerződés szerint Lysias, Lysias fia, Héliodóros unokája, Aristonikos dédunokája, aki európosi polgár eladja testvérenek, Héliodórosnak az osztozaskor neki jutott fél szőlőskertet, legelőket, valamint egy húszéves rabszolgát, név szerint Achabust ötszáz tyrosi veretű ezüst drachmáért. Az egyik tanú Héliodóros a polis *stratégosa* és *epistatése*. Lysias Nabagata faluban¹¹⁷ lakik, amely a Gabalein hyparcheia területén fekszik. A szőlő ennek a falunak a határában, *en emphyteutikois* található. A késő római korban a latin *emphyteuticum* a földbérlet egy formáját jelölte, a bérlő hosszú időre megkapott egy elhanyagolt földterületet, s mindaddig nem fizetett bérleti díjat a tulajdonosnak, míg a bérelt föld nem hozott kellő mennyiségű termést. Úgy tűnik, Nabagata külterületén voltak ilyen bérleti földek.

A *chreophylakeion*ban rendezi apja, Amyndandros adósságát egy bizonyos Philippos. Az apa, Amyndandros ugyanis 120 ezüst drachma hitel felvétele és ugyanannyi illeték (*epitimion*) lefizetése után letétbe helyezte az európosi Aristonikosnál, Aristón fiánál az Arybbos *hekasban*, Konón *klarosán* levő gyümölcsfákat, a majorságot (*epoikion*), a parkokat (*paradeisosokat*) és mindent, ami hozzátartozik.¹¹⁸

A szíriai Sammónés adományozásról szóló iratát, melyben lányának Amathiarának rabszolgákat ajándékoz a *chreophylaxok* írják alá,¹¹⁹ tehát ebben az ügyben is a *chreophylakeion* illetékes. A Chreophylakeion nagy kiterjedésű (19x35m) épületének maradványai (G3A) az *agora* mellett kerültek elő, egyik helyiségében (G3A3) pergamenek tárolására alkalmas falba mélyesztett rekeszeket találtak a régészek.¹²⁰ A *chrématistérion*ban történt bizonyos szerződések módosításával kapcsolatos adminisztráció.¹²¹

¹¹⁶ P. Dura no. 25. Kr. u. 180. Vö. P. Dura no. 16. A felirat erősen rongált.

¹¹⁷ Lokalizálása bizonytalan, mint EDWELL, P., (i. m., 74) írja: „The modern locations of Phaliga and Nabagath, both mentioned by Isidore, are the subject of considerable discussion. It is clear that they both lay in the vicinity of the confluence of the Euphrates and Khabur ...” vö. LUTHER, A., Dura Europos zwischen Palmyra und Parthurn. Die politische Status der Region am mittleren Euphrat im 2. Jh. n. Ch. In: ROLLINGER, R. – ULF, Chr. (eds.), *Commerce and Monetary System in the Ancient World. Means of Transmission and Cultural Interaction. Proceedings of the Fifth Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project. Held in Innsbruck, Austria, October 3rd-8th, 2002*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2004, 328.

¹¹⁸ P. Dura no. 15. Kr. e. 2.sz.

¹¹⁹ P. Dura no. 17B. Kr. u. 180.

¹²⁰ P. Dura no. 25. Kr. u. 180.

¹²¹ P. Dura no. 21., Kr. u. 100 és 150 között, no. 22., Kr. u. 133–134, no. 24. Kr. u. 159–60, és no. 34. Kr. e. 116.

Miután Kr. u. 117-ben Traianus csapatai kivonultak a városból, parthus katonatisztek tevékenysége mutatható ki a térségben. Phraatés *eunuchos* „arkapatés, Manésos (embereinek) egyike”. Manésos, Phraatés fia, a „batésák és az *eleutheroi*” (rendjének) tagja, Mesopotamia és Parapotamia *stratégosa*, *arabarchés*. Az erről szóló feliraton¹²² a *stratégos* tisztségnév előtt még egy sérült szó látható, olvasata **paraléptos* vagy **parapetés* lehet.¹²³ A két Phraatés nyilvánvalóan nem azonos személy. Phraatés *eunuchos* és Manésos viszonya nem világos, a *batésá* talán az arameus *bythš* görög átírása, magas rangú személy, hatásköre ismeretlen.¹²⁴ Minderről egy pénzkölcsönzésről szóló szerződésből¹²⁵ értesülünk. A szerződést Iarda *hyparcheiaiá*ban, Paliga faluban, *kómé*ban kötik meg, a szíriai Métolbaissas előtt. Métolbaissas nagyapja Ménarnaios, az apa neve nem olvasható. Métolbaissas *phourarchos* előkelő személyiség, a király „első és tiszteletbeli barátai és testőrei” közül való. A parthus Phraatés jómódú ember, aki képes 400 tyrosi veretű tiszta ezüst drachmát kölcsönözni a szíriai Barlaasnak, Thathaios fiának, Ablaios unokájának.

Az *arabarchés* tisztség megjelenése Kr. u. 121-ben az arab lakosság növekvő súlyával magyarázható. Mint már említettük, Kr. u. 243-ban a stratégosi funkciót is az arab származású Abgar/Abgaros tölti be, hivatali társa Aurélios Mannos, aki a *politikón* és a *hieron* élén áll, ugyancsak arab származású.¹²⁶ Mindez összefügghetett azzal is, hogy az ősi vezető makedón családok kihaltak.

Az utolsó hivatalos dokumentumok¹²⁷ a Kr. u. 250-es évekből származnak, ami azt bizonyítja, hogy ekkor még működtek a városi hivatalok, miközben a város már megtette az előkészületeket a várható perzsa támadásra. Megerősítették a nyugati falat, földdel töltötték föl a fal belső oldalát és a fal közelében lévő építményeket, így került föld alá a zsinagóga is.

Rezüimé

Európos polgárjoggal rendelkező görög–makedón lakói először az *Európaios*, európosi, a Kr. u. 3. századtól kezdve viszont a *Durénos*, durai démotikont használták. A Kr. u. 2. század első felében még különbséget tettek európosi polgár (*Európaios*), Európosból (*ap' Európon*) származó és „ottani” (*en autothi*) lakos között. Mivel a makedónok érkezése előtt csupán egy babyloni erőd állt Dura-Európos területén,

¹²² P. Dura no. 20. Kr. u. 121. WIEDEMANN, Th. E. J., *Greek and Roman Slavery*. London, Routledge, 2003, 40.

¹²³ SOMMER, M., *Roms orientalische Steppengrenze, Palmyra, Edessa, Dura-Europos, Hatra*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2005, 296.

¹²⁴ YARSHATER, E., *The Cambridge History of Iran. Seleucid Parthian*. Cambridge University Press, 1983, 736.

¹²⁵ P. Dura no. 20. Kr. u. 121. WIEDEMANN, Th. E. J., *Greek and Roman Slavery*, 40.

¹²⁶ P. Dura no. 28. Kr. u. 243.

¹²⁷ P. Dura no. 31. Kr. u. 204, P. Dura no. 32. Kr. u. 254.

az új telepések nem támaszkodhattak valamilyen városi szervezet hagyományaira. Ezért számukra csupán a hellénisztikus polis intézményei szolgálhattak mintául.

E soknemzetiségű város politikai-társadalmi elitjét még a parthus és a római korban is a makedón eredetű családok alkották.

Abstract

Die Gesellschaft von Europos und die Institutionen der Polis

Die griechisch-makedonischen Bürger von Europos benutzten zuerst das Demotikon Europaioi, von der ersten Hälfte des zweiten Jahrhunderts n.Chr. an das Demotikon Durenoi. Wir wissen nicht, was der Unterschied war zwischen dem Bewohner von Europos (ap'Europou) und dem dortigen (en autothi) Bewohner. Es ist nachweisbar, dass in der Genealogie dieser zwei Kategorien hauptsächlich nichtgriechische Personennamen vorkommen.

Die alte Dura hatte keine städtische Organisation, die Gründer der neuen Stadt konnten nur die Institutionen der hellenistischen Polis übernehmen.